

ISSN:1306-3111
e-Journal of New World Sciences Academy
2009, Volume: 4, Number: 1, Article Number: 3C0005

SOCIAL SCIENCES

Received: July 2008
Accepted: January 2009
Series : 3C
ISSN : 1308-7444
© 2009 www.newwsa.com

Tayfur Bayat
Ali Tüfekçi
University of diyanan
tayfur_bayat@hotmail.com
Adiyaman-Türkiye

TÜRKİYE'DE VE ARJANTİN'DE YAŞANAN 2001 EKONOMİK KRİZLERİNİN VE KRİZDEN ÇIKIŞ YOLLARININ KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

ÖZET

Bu çalışmada 2001 Arjantin ve Türkiye krizlerinin benzer nedenlerden dolayı gerçekleştiği tespit edilmiştir. Her ne kadar iki ülke farklı ekonomik özellikler gösterse de, bankacılık sistemi gibi, kriz öncesi iki ülke de sürekli cari ve bütçe açıkları vermiş ve kamu maliyesinde yeterli disiplin gösterememişlerdir. Analiz sonucunda, iki ülkenin önemli benzer özelliği olan sabit kur sisteminin, sağlıklı mali yapıya, bozulmuş cari işlemler dengesine ve ülkeleri borç tuzağına sürüklediği saptanmıştır. Bunun yanı sıra, 2001 ekonomik krizi sonrası, Arjantin'in aksine Türkiye enflasyon ve faizleri düşürmesine ve büyüme oranlarını artırmasına rağmen, borç stokunu ve cari işlemler açığını düşüremediği son tespit olarak söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Kriz, Cari İşlemler Dengesi, Sabit Döviz Kuru Sistemi, Para Kurulu, Mali Politika, Para Politikası

IN 2001 ECONOMICAL CRISIS IN TURKEY AND ARGENTINA, THE COMPARATIVE ANALYSIS OF THE GETTING OUT FROM UNDER THE CRISIS METHODS ABSTRACT

In this study we investigated that the 2001 economic crises of Turkey and Argentina happened due to same causes. However each countries demonstrated some different feature in economy like Banking system, just before the 2001 crisis, both of them gave budget deficit, current account deficit and not able to display sufficient discipline in public finance continuously. Results of analysis point that fixed exchange rate system which is the important similarity of these countries, causes unhealthy fiscal situation, deterioration of current account balance and pressure on the countries to borrow from abroad everlastingly. In addition to, as the last determination it can be said that after 2001 economic crisis, Argentina, even though inflation and interest rate declined and growth rate increased, Turkey could not achieve to decrease the debt stock and current account deficit.

Keywords: Economic Crisis, Current Account Balance, Fixed Exchange Rate System, Currency Board, Fiscal Policy, Monetary Policy

1. GİRİŞ (INTRODUCTION)

Türkiye ve Arjantin ekonomisinin karşılaştırılması sadece olayların benzer ve farklı yönlerini ortaya koymaktan ziyade krizlerin öncü göstergeleri de ortaya çıkarması bakımından önemlidir. Gelişmekte olan ülkeler kategorisinde bulunan Türkiye ve Arjantin sabit kur rejimini (Para Kurulu Sistemini) uygulamış ve bunun sonucunda krizle karşı karşıya kalmışlardır. Türkiye ve Arjantin arasında demoşekil ve siyasi gelişim yönünde farklılıklar mevcuttur. Arjantin Türkiye'nin yaklaşık 3,5 katı büyüklüğünde toprağa sahipken, nüfus yönüyle Türkiye'nin yarısı kadardır. Arjantin doğal kaynak yönü ile de Türkiye'den daha çok avantajlara sahiptir. Petrol doğal gaz ve maden açısından ihracatçı konumundadır. Türkiye petrol ve doğalgazda net ithalatçıdır. Ayrıca Türkiye jeopolitik ve tarihsel yönden Arjantin'e göre daha üstün ve tecrübelidir. Arjantin de eyalet sisteminden dolayı ayrı eyalet bütçeleri, Türkiye'de genel bütçenin yanında mahalli idareleri (Belediye) bütçeleri bulunmaktadır (Feldstein, 2002). Ayrıca Türkiye'de mahalli idarelerin, Arjantin'de ise eyaletlerin kontrol dışı harcamalarındaki artışlar her iki ülkede kamu harcamaları yönüyle önemli benzerliklerin bulunduğunu göstermektedir (Hanke, 2001)

2. ÇALIŞMANIN ÖNEMİ (RESEARCH SIGNIFICANCE)

Ekonomide liberalleşme sürecinde her iki ülkede de aynı dönemde başlamış ve Türkiye 1989, Arjantin ise 1991'de sermaye piyasalarını serbestleştirmiştir. Arjantin 1990 öncesinde önemli krizler yaşamıştır. Hiperenflasyon ile baş edemez durumlara gelmiş, aynı dönemde Türkiye ise ekonomi alanda serbestleşme politikalarına hız vermiş uzun süre mücadele edeceği çift haneli kronik enflasyon ile yakından tanışmıştır. Fakat Türkiye Arjantin gibi hiperenflasyon riskine maruz kalmamıştır.

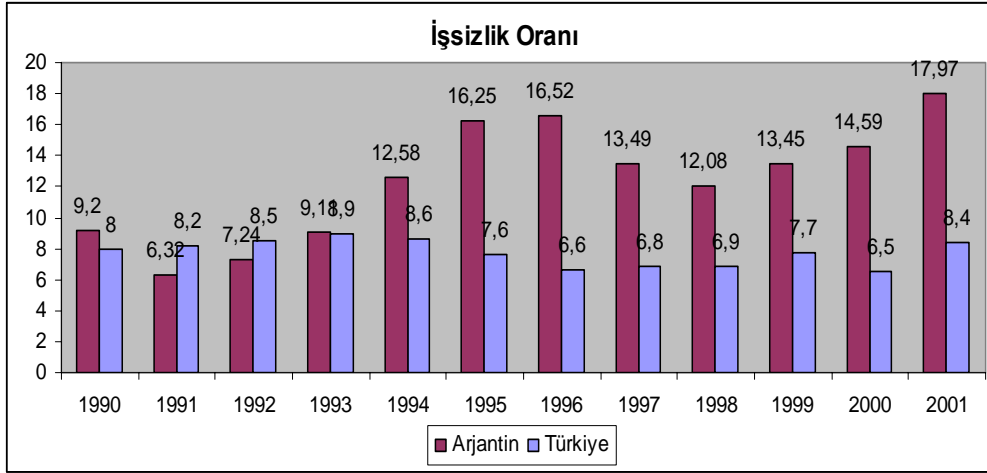
3. TÜRKİYE VE ARJANTİN 2001 EKONOMİK KRİZLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI (COMPARING OF 2001 ECONOMIC CRISIS IN TURKEY AND ARGENTINA)

Türkiye ve Arjantin ekonomilerinin yaşadığı 2001 ekonomik krizlerin belli başlı krizi tetikleyen unsurların benzerlik ve farklılık noktasında daha objektif kriterler ortaya konulabilir. Burada, ekonomik krizin genel tanımı olan üretimde ani düşüş, işsizlikte ani bir artışla beraber enflasyon ve faizlerin yükselmesini hatırlatmak faydalı olacaktır (Gerni, Emsen ve Değer, 2005). Kriz göstergelerinin karşılaştırılmasında birinci kategoride yapısal açıdan önemli varsaydığımız işgücü piyasası; ikinci kategoride ise mali politika ve son olarak da para politikası yer incelenecektir.

3.1. İşgücü Piyasası (Labor Market)

İşgücü piyasasında ise Arjantin ve Türkiye yapısal anlamda çok farklılıklar göstermektedir. Çünkü Arjantin'de 1991 yılından sonra işgücü piyasasında ücret esnekliğinin sağlanması için çok ciddi yapısal reformlar yapılmıştır. Sanayi sektöründe, bu esneklik dolayısıyla ciddi bir biçimde dış ticarete rekabet edebilirlik sağlanmıştır (Mussa, 2003).

Şekil 1. Arjantin'de ve Türkiye'de işsizlik oranları
(Figure 1. Unemployment Rates in Argentina and Turkey)

Kaynak: TÜİK, IMF Balance of Payment Statistic Data Base, Secretariat of the Argentina Treasury. Ministry of Economy

Türkiye ve Arjantin emek piyasasında diğer önemli bir farklılık ise Türkiye'nin tarım alanındaki istihdam oranı 1991-2001 arasında %35 civarındayken Arjantin'de bu oran %5-6 dolaylarındadır. Diğer taraftan Arjantin'de işsizlik oranı Türkiye'nin çok üzerinde gerçekleşmiştir. Bu duruma Türkiye'nin tarımdaki istihdamının çok fazla olmasıyla ücretsiz aile işçiliğinin fazlalılığı gösterilebilir. (1991-2001 yılları arasında tarım dışı işsizlik oranı ortalama %13-14 düzeylerindedir). İşsizlik oranına bakıldığında ise krizlerin işsizlik oranlarının artışı üzerinde önemli bir etkisinin olduğu görülmektedir. 1994 yılında Türkiye'de ekonomik krizin etkisiyle işsizlik oranı düşerken aynı yılda Meksika Tekila krizinin etkisiyle Arjantin'de bu oran %3,75 olarak gerçekleşmiştir. Fakat Türkiye 2000 ve 2001 yılında yaşanan krizlerin etkisiyle 2000 yılında işsizlik oranı %10,3'e çıkmıştır. Aynı şekilde Arjantin'de 2001 krizinin etkisiyle işsizlik %3 kadar artmıştır.

Tablo 1. İşgücü piyasası göstergeleri (Arjantin)
(Table 1. Indicators of labor market (Argentina))

Yıllar	Toplam	Çalışma Çağındaki Nüfus	İşgücü	İşgücüne Katılma Oran	İstihdam Edilen	İşsiz	İşsizlik Oran	Eksik* Oran
	Nüfus	0,000	Milyon	%	Milyon	Milyon	%	%
1990	32,581	21,01	12,09	57,54	10,98	1,11	9,2	10,4
1991	33,038	21,31	11,08	51,99	10,38	0,7	6,32	9,4
1992	33,495	21,60	11,46	53,05	10,63	0,83	7,24	9,4
1993	33,948	21,90	11,74	53,62	10,68	1,07	9,11	9,5
1994	34,396	22,19	11,92	53,74	10,52	1,5	12,58	10,3
1995	34,835	22,47	12,31	54,77	10,30	2	16,25	7,6
1996	35,266	22,75	12,53	55,07	10,45	2,07	16,52	8,3
1997	35,689	23,02	12,97	56,35	11,23	1,75	13,49	8,6
1998	36,102	23,29	13,08	56,16	11,50	1,58	12,08	7,9
1999	36,505	23,55	13,46	57,14	11,64	1,81	13,45	8,1
2000	36,896	23,80	13,78	57,90	11,76	2,01	14,59	9,5
2001	37,274	24,04	13,91	57,87	11,40	2,5	17,97	

Kaynak: IMF Balance of Payment Statistic Data Base

*Her yılın Aralık ayı göstergesi temel alınmıştır.

Tablo 2. İşgücü piyasası göstergeleri (Türkiye)
Table 2. Indicators of labor market (Turkey)

Yıllar	15+Yaş 000	İşgücü ü 000	İşgücüne Dahil Olmayan 000	İşgücüne Katılma Oran (%)	İstihdam Edilen 000	Eksik İstihdam 000	İŞSİZLİK		Eksik Oran (%)
							İşsizlik Oran (%)	Oran (%)	
1990	35601	20150	15451	56,6	18539	1309	1612	8	6,5
1991	36869	21010	15859	57	19288	1513	1723	8,2	7,2
1992	37984	21264	16720	56	19459	1748	1805	8,5	8,2
1993	38957	20314	18643	52,1	18500	1568	1815	8,9	7,7
1994	40038	21877	18162	54,6	20006	1856	1871	8,6	8,5
1995	41176	22286	18890	54,1	20586	1568	1700	7,6	7
1996	42243	22697	19546	53,7	21194	1539	1503	6,6	6,8
1997	43299	22755	20544	52,6	21204	1398	1552	6,8	6,1
1998	44295	23385	20911	52,8	21779	1449	1607	6,9	6,2
1999	45311	23878	21433	52,7	22048	2164	1830	7,7	9,1
2000	46211	23078	23133	49,9	21581	1591	1497	6,5	6,9
2001	47158	23491	23667	49,8	21524	1404	1967	8,4	6

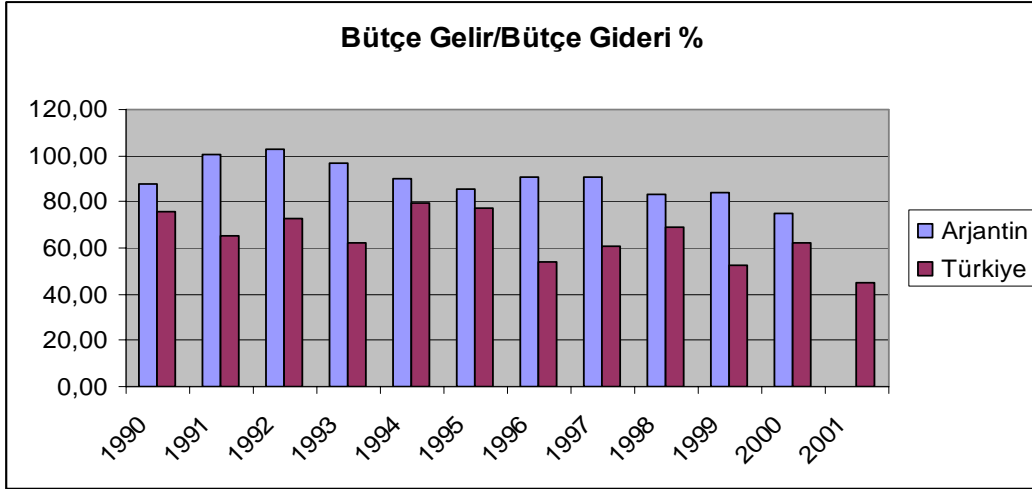
Kaynak: TÜİK 1990-2000 değerleri: Hanehalkı İşgücü Anketi sonuçları

Arjantin ve Türkiye'nin işgücü piyasası yönüyle önemli yapısal farklılıklar gösterse de kriz dönemlerinde verdiği tepki aynıdır. Fakat iç şoklardan daha ziyade işsizlik oranlarının krize karşı davranışları yönüyle krizlerin ilk belirtisi olan bu orandaki ani büyük artışlar her iki ülkede aynıdır (TCMB, 2002).

3.2. Mali Politika (Fiscal Policy)

İki ülkede uzun yıllar bütçe açıkları yüksek dış borçlanma ve istikrarsız büyüme ile çok sorun yaşamışlardır. Türkiye 1990'lı yıllarda kamu harcamalarını borçlanma yoluyla finanse ederek artırmıştır. Arjantin ise 1990 öncesinde aynı şekilde borçlanarak kamu bütçesi finansmanını sağlamıştır. Fakat Arjantin, Türkiye'den daha iyi bir bütçe yönetimi sergilemiştir. Ancak Türkiye'ye göre iyi bütçe yönetimi sergilemesi bütçe disiplinin iyi olduğu anlamına da gelmez. Çünkü Arjantin'in kamu bütçesi dış borç stokuna göre çok da iyi durumda değildir. 1990-2001 yılları arasında bütçe performansını incelediğimizde Arjantin ekonomisinin birkaç yıl bütçe fazlalığı verdiği Türkiye'nin ise bütçe fazlalığı vermediği görülmektedir. Her iki ülkede kamu harcamalarının frenlenmesi gerekliliğinin yanında ekonomik büyümenin lokomotifi konumuna kamu harcamalarını oturtmuşlardır. 1990-2001 yılları arasında Türkiye ekonomisi ortalama %2,9 büyürken Arjantin ekonomisi ise %3,16 büyümüştür. Her iki ülkede Meksika, Asya ve Brezilya kriz dalgalarından etkilenerek ekonomileri daralmıştır. 1999 yılında Türkiye yaşanan deprem Türkiye'nin ekonomik büyümesini Arjantin'den farklı ve olumsuz olarak etkilemiştir.

Şekil 2. Bütçe gelirlerinin harcamaları karşılama oranları
Figure 2. The rate of the payment of budget revenue expenses

Kaynak: TÜİK, IMF Balance of Payment Statistic Data Base

Bütçe gelirlerinin giderlerinin karşılama oranı bakımından Arjantin, Türkiye göre çok performans göstermiştir. Fakat yıllar itibariyle her iki ülkede de gelirlerin giderleri karşılama oranı hızla azalmıştır. Ayrıca 1990-2001 yıllarında Arjantin'in bütçe göstergelerinde iyileşmelerde aynı dönemde yapılan özelleştirme gelirleri etkili olmuştur. Bunun yanında 1990-2001 dönemlerinde bütçe dengesinin GSMH oranı Türkiye'de ortalama olarak $-7,8$ civarındayken Arjantin'de bu oran $-2,33$ düzeyinde gerçekleşmiştir (Pou, 2000).

Arjantin ve Türkiye borçlanma konusunda yeterli özveri gösterememiştir. 1993-1998 yıllarında Arjantin dış borç/GSYİH oranı 12 'lik bir artış göstermiştir. Hâlbuki bu dönemde Arjantin ekonomi yönünden çok iyi performans gösterdiği bir dönem olmasına rağmen borç yükünde bu miktarda ki artış çok yüksektir. Türkiye'de kamu borç yükü 1990-2000 yıllarında sürekli artmıştır. Toplam borç yükü 2000 yılında 88 'e kadar yükselmiş ve 2001 yılında 140 'a kadar çıkmıştır (Egeli, 2000). Arjantin dış borç stoku kamu ve özel kesim toplamının GSYİH oranı 2000 yılında 50 'ler seviyesinde gerçekleşirken 2001 yılında 132 kadar artmıştır. Kamu kesim dış borç yükünde ise Türkiye Arjantin'e göre daha iyi bir performansa sahiptir. Türkiye kamu borç stoku 2000 yılında $24,6$ iken Arjantin'de bu oran 30 'dur. Ayrıca dış borç stokunun ihracata oranında da Türkiye Arjantin'e göre daha iyi konumdadır. Borç yüklerinin kriz öncesinde sadece $50-60$ 'larda olan her iki ülkede de diğer sanayileşmiş ülkelerin borç yapısına benzer durum olmasına rağmen, ekonomik krizin yaşanması iki nedene bağlanabilir;

Birincisi kamu gelirleri yaratma konusunda kaynak yetersizliği ve dış borçlanmalarının yabancı döviz cinsinden yapılmasından dolayı döviz riskinin artmasıdır. Bunun birinci nedeni Türkiye ve Arjantin gibi ülkelerde bütçe gelir yaratma konusunda dış piyasalara çok güven verici yönü olmamasıdır. Bütçe gelirlerinde vergi gelirlerinin oranını 20 'nin üzerine çıkarmak çok zor olur. Hâlbuki gelişmiş olan ülkelerde bu oran 50 'nin üzerindedir. İkinci neden ise, dış borçlanmada gelişmekte olan ülkelerin döviz riskinin çok yüksek olmasıdır. Gelişmiş ülkelerde döviz riski neredeyse hiç yoktur. Çünkü bu ülkelerin para birimleri uluslararası konvertibilite edilebilmektedir. Örneğin, ABD ve İngiltere'nin dış borçları çok yüksektir, fakat her iki ülkenin de para birimleri dünyanın hemen hemen her yerinde değişim

aracı olarak kullanılabilir olmasından bu ülkelerin para politikası araçlarında her hangi bir kısıtlama söz konusu değildir. Arjantin ve Türkiye 1990-2000 yılları arasında dış borçlanma karşısında fazla döviz riski satın almışlardır. Çünkü her iki ülkede sabit kur rejimi uygulamasıyla para politikalarını kısıtlamışlar ve değerlendirilen yerel para birimine karşıda riskleri yükseliş göstermiştir (Mussa, 2003).

Tablo 3. Kamu dış ve iç borç stoku (Türkiye)
Table 3. outstanding external and domestic debt of government (Turkey)

Yıllar	* Kamu Dış Borç (Milyon \$)	**İç Borç (Milyon TL)	Toplam Kamu Borç Stok (Milyon \$)	Kamu Dış/ GSMH (%)	İç/ GSMH (%)	Toplam Kamu Borç Stoku/ GSMH (%)	Faiz Ödemeleri Net (Milyon \$)
1990	38.592,0	57.180	60.474,9	25,4	14,4	39,79	3.840,8
1991	39.677,0	97.647	63.026,4	26,2	15,4	41,55	4.044,5
1992	40.320,0	194.236	68.519,2	25,2	17,6	42,76	4.948,8
1993	43.522,0	357.347	76.049,5	23,9	17,9	41,83	7.775,2
1994	48.975,0	799.310	75.833,5	37,4	20,6	57,93	7.763,3
1995	50.951,0	1.361.007	80.547,1	29,6	17,3	46,86	10.281,5
1996	41.176,0	3.148.986	79.755,6	22,3	21	43,20	16.238,3
1997	39.807,0	6.283.424	81.079,9	20,8	21,4	42,43	12.987,1
1998	40.642,0	11.612.886	85.065,2	19,9	21,7	41,55	21.523,9
1999	43.212,0	22.920.145	97.937,1	23,1	29,3	52,40	23.634,4
2000	49.274,0	36.420.621	107.387,4	24,6	28,9	53,59	29.702,8

Kaynak: İstatistiki Göstergeler 1923-2005 TÜİK

* TCMB'nin Dresdner Bank Hesapları Hariç

**Toplam İç Borç stok verileri temel alınmıştır.

Tablo 4. Kamu dış ve iç borç stoku (Arjantin)
Table 4. Outstanding external and domestic debt of government (Argentina)

Yıllar	Kamu Dış Borç (Milyon \$)	İç Borç (Milyon \$)	Toplam Kamu Borç Stok (Milyon \$)	Kamu Dış/ GSYİH (%)	İç/ GSYİH (%)	Toplam Kamu Borç Stoku/ GSYİH (%)	Faiz Ödemeleri Net (Milyon \$)
1991	52.739	13.276	66.015,60	27,80	7,00	34,80	
1992	50.678	19.560	70.237,92	22,15	8,55	30,70	3.984,39
1993	53.606	18.765	72.370,22	22,67	7,93	30,60	3.412,84
1994	61.268	25.490	86.757,28	23,80	9,90	33,70	4.038,21
1995	67.192	27.506	94.697,74	26,04	10,66	36,70	4.782,40
1996	74.113	32.298	106.410,65	27,23	11,87	39,10	5.588,00
1997	74.912	35.496	110.408,22	25,58	12,12	37,70	6.824,87
1998	83.111	39.159	122.270,14	27,80	13,10	40,90	7.772,82
1999	85.362	49.470	134.832,24	30,14	17,46	47,60	9.591,12
2000	85.657	59.431	145.087,91	30,05	20,85	50,90	11.507,72
2001	99.955	67.174	167.129,53	37,20	25,00	62,20	13.088,21

Kaynak: IMF Ülke Raporu 1998-2000 ve Arjantin Ekonomi Bakanlığı

Diğer taraftan, ülke riskinin artması krizlerin oluşmasında etkilidir. Özellikle 1998 ve 1999 yıllarında yaşanan Asya ve Brezilya krizlerinin dış piyasalar üzerinde ki etkisi olumsuzdur. Türkiye ve Arjantin'in toplam borç yüklerin de meydana gelen yüksek artışlar dış piyasalarda mali disiplin uygulanmadığını gösterdiğinden,

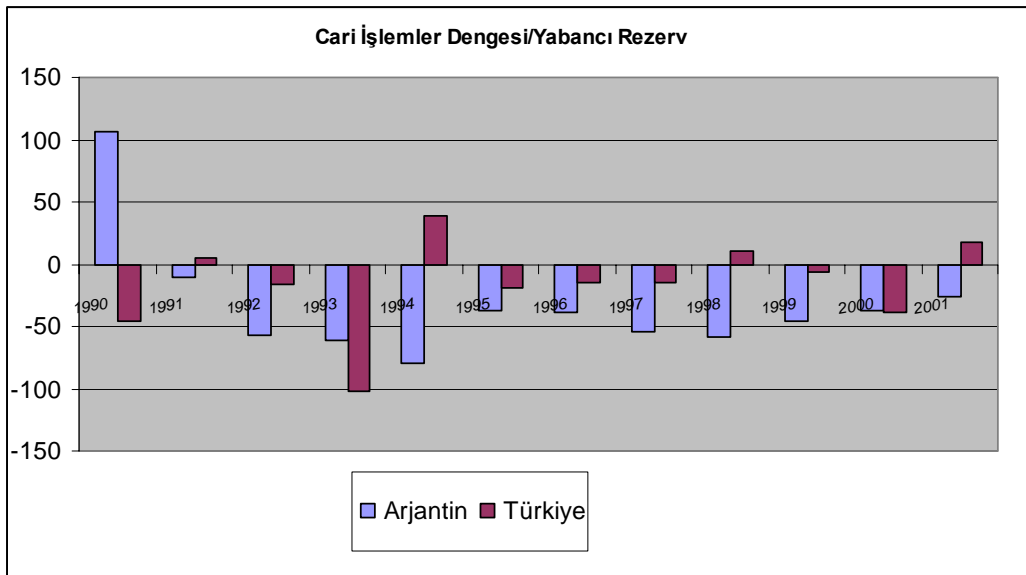
risk algılanması oluşmuştur. Özellikle, Arjantin'in geçmişte ertelenen dış borç ödemeleri veya yeniden yapılandırılan borçlardan dolayı sicilinin bozuk olması Türkiye'ye göre daha iyi mali yapıya sahip olsa da dış piyasa da Türkiye'den farklı olarak mali alanda risk algılamasını artırmıştır (Feldstein, 2002).

Sonuç olarak, Arjantin krizinin tetikleyicisi toplam borç yükünün beklenmedik şekilde sürekli artması; Türkiye için ise toplam borç yükünün yanında mali yapının bozulması ve bütçe açıklarının her yıl sürekli artması olmuştur.

3.2. Para Politikası (Monetary Policy)

Türkiye ve Arjantin ekonomilerinde yaşanan 2001 krizlerinin en temel belirleyici noktası para piyasalarındaki hareketliliklerdir. Bu dönemlerde şüphesiz her iki ülkede uygulanan kur politikaları sabit kur sistemi üzerine oturtulmuştur. Bu kur uygulamalarının başta dış ticaret olmak üzere enflasyon, faiz ve cari işlemler dengesi üzerinde olumsuz etkileri olmuştur. Enflasyonun kur artışına göre yüksek olması (ulusal paranın reel değerlenmesi) hem fiyat (ikame) etkisini hem de gelir etkisini ortaya çıkarmıştır. Bu etkilerle ithalat talebi hızla yükselmiştir. Bu tür talep artışı ile ithalata dayalı bir büyüme ortaya çıkmıştır. Arjantin kur sistemi, Türkiye'den farklı olarak katı kuralları içinde barındıran Ortodoks Para Kurulu'dur. Türkiye'de ise 1999'a kadar kontrollü serbest kur politikası uygulanmış, piyasada belirlenen kura Merkez Bankası sürekli müdahalelerde bulunmuştur. 1999 yılında IMF ile yapılan program gereği yüksek enflasyonu kontrol altında tutabilmek için Dolar ve Euro'ya endeksli sepet üzerine belirlenen sabit kur rejimi (Para Kurulu benzeri sistem) uygulanmıştır. Türkiye'nin Arjantin Para Kurulundan önemli bir farkı da yıllık yapılacak devalüasyon oranını piyasaya duyurmak ve %20'yi geçirmemek zorunda olmasıdır (Doğan, 2005).

Şekil 3. Arjantin ve Türkiye'nin yabancı rezerv miktarının cari işlemler dengesine oranı
Figure 3. The rate of the foreign reserve amount of Argentina and Turkey to the balance of payments on current account

Kaynak: TCMB, BCRA, IMF

Türkiye 1994 yılında yaşadığı finansal kriz sonrasında uyguladığı kur sistemini terk ederek 1999 yılında sabit kura

geçmiştir. Arjantin ise 1991 Konvertibilite planı çerçevesinde Para Kurulu sistemini uygulamaktaydı. Sabit kur reel olarak yerel para değerlendirilmesiyle birlikte her iki ülkede de ithalat artışına yol açmış ve bu artış dış ticaret ve cari işlemler açığını yükseltmiştir. İki ülkede de dış borçlanmanın artış göstermesi ve dış piyasalarda ülke riskinin artmasıyla ekonomi dar boğaza girmiştir. Türkiye’de Arjantin’den farklı olarak bankacılık sektöründe ki kötü yönetim ve bankaların kar amacıyla pozisyon açıklarını artırmaları döviz riskini daha çok yükseltmiştir. 1990-2001 yılları arasında Arjantin ve Türkiye dış ticaret açıklarının ve cari işlemler açığının büyük boyutlara ulaştığı ve her iki ülkenin de buna paralel olarak reel faizlerini artırmak zorunda kaldığı görülmüştür. Portföy yatırımlarda ilk önceleri girişler fazla olmasına rağmen 1998 yılından sonra Arjantin’de Brezilya krizinin etkisiyle, Türkiye’de ise 1999 depremi ve Asya krizinden dolayı ekonomik daralma yaşanmasından dolayı söz konusu dönemde sermaye girişleri hızla azalmıştır. Öyle ki yabancı rezervlerin cari işlemleri açığını kapatma oranı iyice azalmıştır. Şekil 3’te negatif göstergeler cari işlemler açığının olduğu dönemlerdir. Sıfır çizgisinin altında kalan trende bakıldığında bu oran Arjantin ve Türkiye’de yüksektir. 1998’de bu oran Arjantin için %60’dır. Yani Arjantin elinde bulunan döviz rezervlerinin %60’ı ile cari işlemler açığını kapatabilmektedir. Türkiye’de ise bu oran 2000 yılında %40 seviyelerine kadar yükselmiştir. Bu oran Türkiye için 1990’dan beri en yüksek seviyedir.

Söz konusu eksenden hareketle, kur rejimleri her iki ülkenin de hem dış ticaret hem de cari işlemler dengesini olumsuz etkilemiştir (Irwing, 2001). Arjantin sabit kur rejiminde 1998’e kadar çok fayda görse de ekonomik krize engel olamamıştır. Nitekim her iki ülkede artan cari açık, borçlar ve reel faizler ve akabinde aniden % 9000’lere kadar çıkan gecelik faizler, yükselen enflasyon ve döviz kuru ve artan dış borçlar, yaşananın ekonomik kriz olduğunu göstermektedir.

4. TÜRKİYE VE ARJANTİN’İN 2001 EKONOMİK KRİZİNDEN ÇIKIŞ YOLLARI (TURKEY AND ARGENTINA’S GETTING OUT FROM UNDER THE ECONOMICAL CRISIS METHODS IN 2001)

Türkiye Arjantin ekonomilerin yaşadığı 2001 krizlerin başlıca nedenleri benzer özelliktedir. Bu benzerliklerin yanında bazı noktalarda da farklılıklar vardır. Daha önce belirtildiği gibi Arjantin ekonomisinin Türkiye ekonomisine göre daha sağlam bir yapıda olduğu ve bankacılık sektöründeki reformları Türkiye’den daha önceleri yapmış olmaları krizlerin nedenlerinde ki farklılığı göstermektedir. Söz konusu benzerlikler ise kamu maliyesinde disiplinde ki uzaklaşma, aşırı borçlanma, cari açık ve reel döviz kurunun değerlendirilmesine karşı önlemlerde gerekli esnekliğin gösterilmemesidir. Dolayısıyla krizden çıkış yollarının her iki ülkede karşılaştırması üç ayrı noktada yapılmalıdır. Bunlar: bankacılık sektöründeki gelişmeler, para politikası ve cari açık, son olarak kamu maliyesi ve borçlardır.

4.1. Bankacılık Sektöründeki Gelişmeler (Developments of Banking Sector)

Türkiye ve Arjantin bankacılık sektöründe farklılıkların belirgin olduğu bir alandır. 1991 yılında Arjantin ekonomik program gereği bankacılık sektöründe daha güçlü hale gelmiştir. Türkiye ise bu dönemde bankacılık alan da gerekli yapısal reformları yapmadığından 2000, 2001 krizlerin de baş mimar olarak bankalar gösterilmiştir. Arjantin Meksika krizinin ardından bankacılık alanında bir takım ciddi adımlar atılmıştır. Türkiye ise bankacılık sektöründe gerekli denetim mekanizmasını ancak 2000 yılında aktifleştirebilmiştir. Mevduat

güvencesi Türkiye’de 1994’te %100 sigorta uygulaması ile devlet güvencesine dönüştürülmüştür. Oysa Arjantin mevduat güvencesini 20000 ABD doları ile sınırlandırmış daha sonraları bunu 30000 dolara çıkarmıştır. 1990-2000 yılları arasında bankacılık sektöründe ki diğer bir farklılıkta Türkiye’de ki banka sayısı 1994 yılından sonra hızlı bir şekilde artmış ve kamu bankaları hemen hemen her yıl zarar açıklamışlardır (Parasız, 2001). Arjantin’de ise banka sayısı 1995’ten sonra hızlı bir düşüş göstermiş rekabet ortamının oluşturulmasıyla banka birleşmeleri ve kamu bankalarının özelleştirilmesi yapılmıştır (De La Torre, Yeyati, Schmuklers, 2002).

Türkiye ve Arjantin bankacılık sisteminin işleyişine bakıldığında ise 1991-2000 yılları arasında benzerlikler bulunmaktadır. Bu dönemde her iki ülkede de bankalar asli vazifesi olan kredi sağlamadan daha çok yurtdışında düşük faiz ile borçlanıp kamuya yüksek reel faizle borç vererek yüksek karlılık peşinde koşmuşlardır. Fakat bu durum bankalar açısından yüksek döviz riski anlamına gelse de bu riski kamu yüklendiği için bu durumdan hiç de şikâyetçi olma gereği duymamışlardır (TBB, 2007). Türkiye’de 2001 krizi sonrasında bankacılık sektöründe ciddi yapılanma çalışmaları başlatıldı. Bankacılık sektörüne ilk önlem olarak 2000 yılında faaliyete geçen BDDK gösterilebilir. 2001 yılında Türkiye, krizden çıkmak ve kriz ekonomilerinden kurtulmak için Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı (GEGP) hazırlamıştır. Bu program gereği, kamu bankaları ve TMSF bünyesindeki bankalar başta olmak üzere bankacılık sektöründe hızlı ve kapsamlı bir yeniden yapılandırma sonucunda mali piyasaların etkin bir biçimde işlemesi ve bankacılık kesimi ve reel sektör arasında sağlıklı bir ilişkinin yeniden kurulması hedeflenmiştir (Turan, 2007). 2000 yılında, çıkarılan 4389 sayılı Bankalar Kanunu ile getirilen temel uygulamalarla idari ve mali açıdan tam bağımsız bir denetim ve gözetim otoritesi tesis edilmiştir. Ayrıca risk izleme ve yönetim anlayışının değiştirilmesi, mali bünye sorunları olan bankaların sistematik bir risk doğurmasını engelleyerek bankacılık sektörünün etkin olarak çalışmasını sağlayacak tedbirlerin alınması ve bunun için gerekli mekanizmanın oluşturulması hedeflenmiştir. Bu kanunun en önemli etkisi de mevduat güvencesinin 50 bin YTL ile sınırlandırılması olmuştur. Bu düzenlemeler ile birlikte kamu bankaları da ayrıca yeniden yapılandırılmıştır. Özellikle kriz sonrası birçok kamu bankası tasfiye edilmiş ve öncekine göre daha çağdaş yönetim anlayışı içeren ve idari ve mali açıdan daha güçlü olması için Nisan 2001’de kamu bankaları yönetimi Ortak Yönetim Kurulu’na devredilmiştir. Ayrıca kamu bankalarının özelleştirilmesine gidilmiş; Vakıfbank ve Halkbank gibi büyük kamu bankaları özelleştirme kapsamına alınmıştır. Bunun yanında, Merkez Bankası ilgili çıkarılan kanunlar ile Avrupa Merkez Bankasının bağımsızlığına benzer bir yapılandırma ile bankanın temel amacının fiyat istikrarını sağlamak olduğu belirlenmiştir (TBB, 2001). Finansal alanda ise İstanbul Yaklaşım ile ekonomiye katma değer yarattığına inanılan ve finansal darboğaz yaşayan üretici firmaların fon yaratma kabiliyetleri de dikkate alınarak alacaklı kuruluşlarca uygun görülecek makul bir süreç içerisinde ve makul koşullarla, gerek katma değer yaratmaya devam edilmesi ve öngörülen süre içerisinde mali kesime olan geri ödeme yükümlülüklerini yerine getirebilmelerine olanak sağlanması amaçlanmıştır. Bu platform neticesinde reel sektör ile finans sektörü arasında bir anlaşma sağlanarak finansal anlamda zor olan, ancak gerekli kolaylıklar neticesinde faaliyetine devam edecek durumda olan üretici firmaların verimli bir şekilde faaliyette bulunmasına imkân sağlanması, söz konusu firmaların ticari faaliyetlerinin genişlemesi yoluyla, tedarikçi ve alıcı durumunda olan diğer firmalara iş olanakları oluşturulması ile istihdamın ve üretimde kapasite

kullanımının artırılması, diğer taraftan, reel sektör ve mali sektör kuruluşlarının, bu anlaşmaya dayalı düzenlemeleri yapması suretiyle bilançolarını düzen ve şeffaflık konusunda oluşturma ve bununda sonucunda vergi tahsilâtının artırılması hedeflenmiştir (Erdönmez, 2002).

Arjantin bankacılık alanında ilk ciddi reformları 1991 sonrasında yapmıştır. Bu dönemde özellikle Tekila krizi sonrası bankacılık sektörünün kırılma noktalarını hafifletmek için bir dizi programlar uygulamıştır. Arjantin 1992 yılında mevduat sigorta fonu uygulamasını kaldırmış, 1994 sonrası bu sigortayı tekrar limitli bir şekilde tekrar uygulamaya başlamıştır. Yine aynı dönemde Arjantin bankalarının denetlenmesi için Merkez Bankası bünyesinde ciddi denetim faaliyetlerini gerçekleştirmiştir (Kaya, 2001). Kriz sonrası dönemde ise bankacılık alanında tekrar düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemeler neticesinde Arjantin bankacılık sistemi daha sağlam yapıya kavuşmuş ve bu yapıyla birlikte ülke riski düşmüştür (IMF, 2004). 2002 yılında kriz sonrasında halkın büyük tepki gösterdiği yaklaşık 60-65 milyar dolar alacağına ilişkin yeni ödeme planını yapmıştır. Bu plan çerçevesinde ödemelerde genel olarak ödemelerde uygulanacak kur paritesi üzerinde durulmuştur. Ocak 2003'te IMF ile tekrar masaya oturan Arjantin dış borçlarında yaptığı son düzenlemelerle (yeniden yapılandırılmalarla) birlikte uluslararası likidite fazlalığından faydalanarak, finans piyasasında çok iyi gelişme yakalamıştır. Genel olarak Arjantin, finansal piyasalarında 1991 konvertibilite planına göre yapılmış reformların sürdürülmesi yönünde politikalar geliştirmiştir.

Tablo 5. 2001 krizi sonrası ekonomik göstergeler: Arjantin ve Türkiye
Table 5. (Economic indicators after 2001 crisis: Argentina and Turkey)

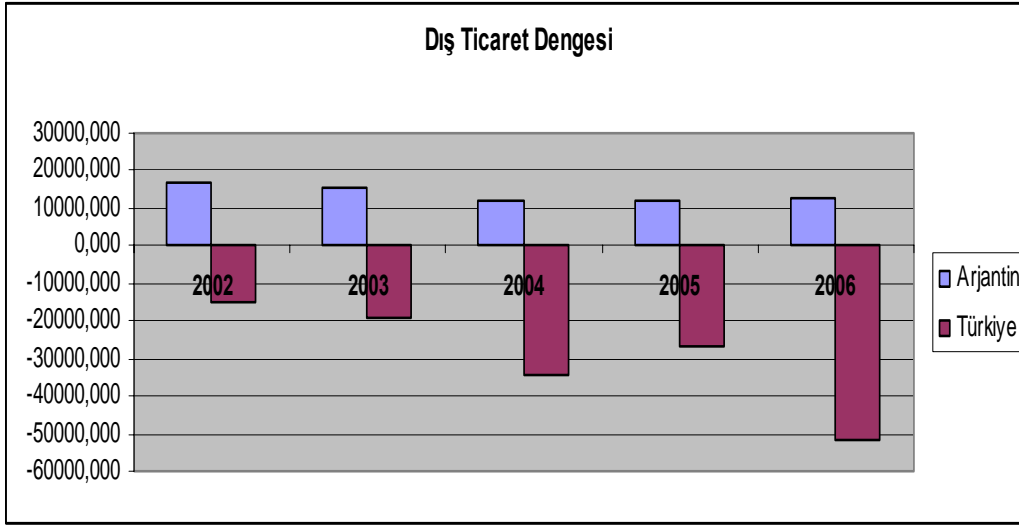
Yıl	ARJANTİN			TÜRKİYE		
	GSYİH (Milyon Dolar)	İşsizlik Oranı (%)	GSYİH Büyüme (%)	GSYİH (Milyon Dolar)	İşsizlik Oranı (%)	GSMH Büyüme (%)
2002	100832,3	17,50	-10,90	169252,4	10,300	7,90
2003	129623,8	16,82	8,90	258822,3	10,500	5,90
2004	154243,8	13,63	9,00	321276,9	10,300	9,90
2005	183427,2	11,58	9,20	363583,6	10,200	7,60
2006	218137,7	10,17	8,50	408739,0	9,875	6,1

Kaynak: TÜİK Kitap, IMF database System

Not: GSYİH verileri yerel para cinsinden yıllık ABD doları döviz kuru üzerinde dolara çevrilmiştir.

Arjantin ekonomisi kriz sonrasında yüksek büyüme hızına sahip olarak üretime dayalı gelişme gösterebilmiştir. Türkiye ise Arjantin gibi ekonomik büyüme göstermiş fakat büyümeyi genel olarak verimlilik artışı ve ithalat kaynaklı olmuştur (Kaya, 2001). Arjantin ekonomisinde istikrarlı büyüme yanında işsizlik oranlarında gözle görülür düşüş yaşanmıştır. 2002 yılında %17,5 olan işsizlik oranı 2006 yılında %10,17 olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'de ise bu oran kriz sonrası %10,3 iken, 2006 yılında ancak %9,87 seviyelerine düşmüştür. Bu noktada Arjantin ekonomisi, Türkiye ekonomisine göre daha sağlıklı ve topluma yayılmış bir gelişme göstermiştir.

Şekil 4. Dış ticaret dengesi Arjantin ve Türkiye
Figure 4. Balance of trade in Argentina And Turkey

Kaynak: IMF Balance of Payment Statistic Data Base

Türkiye'nin kriz sonrasında yaşanan devalüasyon ile birlikte ihracat artışlarının olması ve böylece reel ekonomide istihdam alanı oluşturma yönünde ki beklentileri yüksekti. Arjantin ise Türkiye gibi devalüasyonunu mecburi yaşamış ve ardından 1991-2001 yıllarında uyguladığı döviz kurunu terk etmiştir. Türkiye kriz sonrasında en çok önem verdiği konu dış ticaret olmuştur. Çünkü kriz ekonomilerinde kurtulmaların yolu üretime dayalı iç ve dış talebi yüksek bir ekonomiye sahip olmaktan geçmektedir (Celasun, 2001). Türkiye özellikle ihracata uyguladığı teşvikler ve dış ticarete farklı ülkelere açılımları ile büyük bir ihracat patlaması yaşamıştır. Özellikle Çin ile tekstil alanında rekabette pazarlamaya yönelik önemli çalışmalar yapılmıştır. Fakat bu sektörde ihracat düşüşlerine engel olunamamıştır. Türkiye'nin bu durumda tekstil ağırlıklı ihracattan teknolojik mallara ve otomotiv sektörüne yönelmiştir. Söz konusu dönemde Türkiye ihracat artışı 2002 yılına göre 2006 yılında yaklaşık 50 milyar dolara artırmıştır. Arjantin ise petrol gibi sürekli değerlenen bir madene sahip olmasının avantajlarını dış ticaretinde kullanmıştır. Bölgesel ticaret ortaklıklarında aktif rol oynayan Arjantin 2002 sonrası bölgesel ticaret ortaklıklarında yapıcı değişiklikler yaşamış ve bunun neticesinde ihracatta 2002 yılına göre 2006 yılında 20 milyar dolarlık artış göstermiştir (Yeldan, 2005). İthalat miktarında ise her iki ülkede ciddi artışlar görülmüştür. Ama Türkiye'de ithalat artışlarının ihracatın sürekli üzerinde kalmış ve ihracatın ithalatı karşılama oranı giderek düşmüştür. Her iki ekonomide de ihracat ve ithalatın GSYİH içindeki paylarında ciddi artışlar yaşanmıştır. Dış ticaret dengesinde Türkiye önceki yıllarda olduğu gibi sürekli dış ticaret açığı vermiştir. İthalata dayalı sanayi sektörünün ve aşırı döviz girişi sonucunda değerlenen yerel para sonucunda ithalatta ki artış beklentilerin çok üzerinde olmuştur. Arjantin ise Türkiye'nin tam tersi olarak sürekli dış ticaret fazlası vermiştir. Fakat Türkiye'nin dış ticaret hacmi Arjantin ekonomisine göre çok ciddi bir artış göstermiştir. Dış ticarete gösterilen bu performans büyümenin de önemli bir etkenidir (Yeldan, 2005).

Türkiye ve Arjantin gibi gelişmekte olan ülkelerde 2001 sonrası yıllarda dış ticaret hacimlerinin artmasında dünya genelinde ki talebin artması etkili olmuştur. Fakat Türkiye ve Arjantin 2001 krizi öncesinde yaşadığı ekonomik krizlerden sonra ekonomilerinde dış

ticaretlerini bu kadar geliştirememişlerdir. Serbest piyasada belirlenen döviz kurunun zararı da son yıllarda Türkiye’de görülmüştür. Aşırı dolarizasyon neticesinde uluslararası piyasalarda sürekli değer kaybeden dolar, Türk Lirası karşısında ciddi düşüşler yaşamış ve ithalatta tüketim ve ara mal kalemindeki artışlar dış ticaret aleyhine gelişme göstermiştir (Yeldan, 2005). Netice itibariyle, Türkiye ve Arjantin 2001 krizi sonrasında gösterdiği reel ve finansal piyasalarda gelişmelerde başarı gösterebilmişlerdir. Fakat bu başarının özellikle büyümenin istikrarlı olması bakımında çok önemlidir. Ayrıca Arjantin’in kriz sonrası ekonomik durumu Türkiye’ye göre daha sağlamdır. Bu duruma Arjantin’in Türkiye’den çok önceleri yaptığı bankacılık reformunun ve diğer yapısal değişikliklerin etkisi olmuştur. Öyle ki Türkiye, Arjantin’in 1991-2001 yıllarında yaptığı reformları ancak 2000 yılında yapabilmektedir. Fakat Arjantin’in yaşadığı 2001 ekonomik krizin reformlar sonrasında meydana gelmesi de düşündürücüdür.

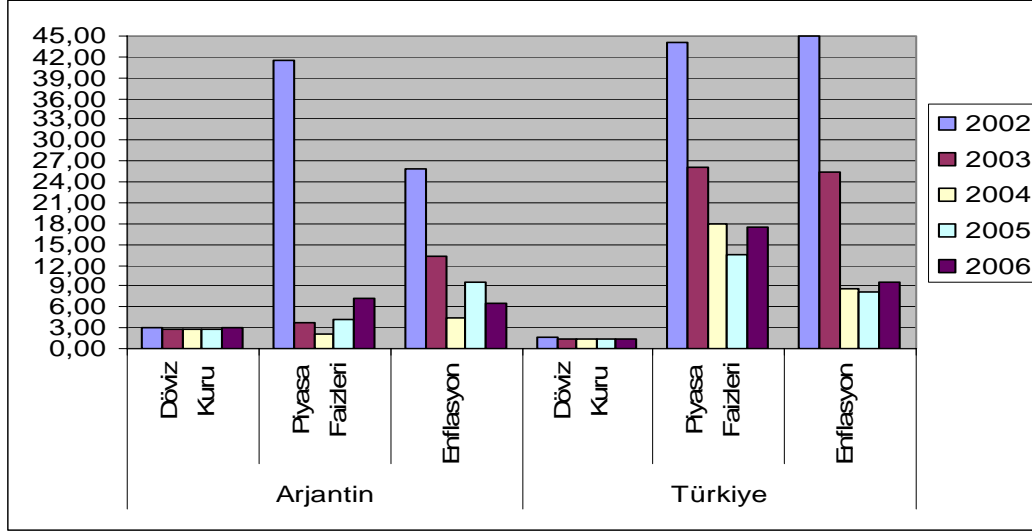
4.2. Para Politikası ve Cari Açık (Monetary Policy and Current Account Deficit)

Gelişmekte olan ülkelerde 1990’lı yıllarda yaşanan krizlerin temel referansı kur rejimi ve buna bağlı olarak cari dengede meydana gelen bozulmalardır. Türkiye’de 2001 krizinin çıkış nedenlerinden en önemlisi cari açıklardır. Arjantin’de ise durum bundan farksız değildir. Reel olarak değerlendirilen peso ve sonrasında artan cari açıklar ekonomiyi oldukça zora sokmuştur.

Türkiye 2001 krizinin ardından IMF ile yeniden masaya oturmuş ve Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı hazırlamıştır. Daha önceleri IMF ile 2000 yılında yapılan görüşmelerde serbest dalgalı kura geçişin aşamalı olması kararlaştırılmasına rağmen 2001 krizinden sonra Türkiye dalgalı kura geçmiştir. Türkiye, GEGP gereğince para politikasında temel olarak enflasyonu düşürmek ve enflasyon ile mücadeleyi dalgalı kur altında yapmak olarak açıklamıştır. Dalgalı kur rejimi altında enflasyon hedeflemesi yöntemine geçiş kritik önem kazanmış ve bu programın öngördüğü fiyat istikrarının başarısı için para politikası üzerindeki kamu harcamaları baskısının azaltılması ve ekonomik birimlerin enflasyon hedefi doğrultusunda ileriye yönelik fiyat-ücret politikasına geçmeleri gerektirmiştir. Enflasyonun tek haneli düzeye indirilmesi amacıyla, sürdürülebilir kamu kesimi dengesine ulaşmaya kadar mali uyum ve uygun gelirler politikaları sürdürülmüş ve özelleştirme programı hızlandırılmıştır. 2002 yılında enflasyonun düşürülmesi için kur hedeflenmesi uygulamasının ardından, 2003 yılından itibaren fiyat istikrarını ön planda tutan bir para politikasıyla ikame edilmiştir (Doğan, 2005). Merkez Bankasının da söz konusu dönemde temel amacının fiyat istikrarını sağlamak gibi nihai hedefe kilitlenmesi para politikasının kriz sonrasında enflasyon düşürme odaklı olmasına işarettir. Ayrıca 2002’den sonra Merkez Bankası enflasyon hedeflemesine geçmiş ve enflasyon hedeflenmesinde başarı sadece para politikası ile değil kamu finansmanındaki tercihler ve kamu disiplinindeki kararlılıkla mümkün olmuştur (Doğan, 2005). Arjantin’de ise kriz sonrasında uygulamalar Türkiye’ninkine benzer yapıda olmuştur. Kriz sonrası Duhalde yönetimi ile birlikte on yıldır uygulanan Peso-Dolar paritesine son verilip, Peso 6 Ocak 2002 tarihinde yüzde 29 oranında devalüe edilmiş, hükümet, dış ticaret ve sermaye işlemlerinde resmi kuru 1 dolar=1,4 peso olarak belirlemiştir. Lüks malların ithalatı, turizm ve diğer işlemlerde ise piyasa kurlarının geçerli olması kararlaştırılmıştır. 11 Şubat 2002 tarihinde ise ikili döviz kuru sisteminden vazgeçilerek Peso serbest dalgalanmaya bırakılmıştır. Para politikasında Arjantin de fiyat istikrarı uygulaması temel hedef olarak belirlenmiştir. Fiyat

istikrarının sağlanmasında ise parasal gelişme hızını belli seviyede tutup mali disiplinden taviz vermemekle son üç yılda başarı sağlamış görülmektedir (IMF, 2000).

Şekil 5. Türkiye ve Arjantin döviz kuru, enflasyon, mevduat faizleri
Figure 5. Exchange rate, Inflation, deposit rates: Argentina and Turkey

Not: Döviz Kuru ABD dolarının yerel para karşılığıdır. Türkiye döviz kuru her yılın Aralık ayı son iş gününe ait "satış" kuru verileridir.
Kaynak: www.tuik.gov.tr: Uluslararası Göstergeler, TCMB

Kriz sonrası Türkiye ve Arjantin ekonomilerinde fiyat istikrarı uygulamasının enflasyon ayağında ciddi başarılar elde edilmiştir. Düşen enflasyon ile birlikte faizler inerken döviz kurunda revalüasyonlar yaşanmıştır. Özellikle Türk Lirası, dolar karşısında değerlenmiş ve bu da enflasyonun düşmesini etkilemiştir. Türkiye'nin yıllık enflasyonu 2002 yılında %45 iken, 2006 yılında %9,6 gibi tek hanelere kadar gerilemiştir. Fakat Türkiye'de düşen enflasyona karşı faizler beklenen düzeyde gerilememiştir. Reel faizler %14 gibi hala dünya piyasalarında en yüksek faize sahiptir. Arjantin'de ise yıllık enflasyon 2002 yılında %25,9 iken, 2006 yılında %6,6 olmuştur. Arjantin'de, Türkiye'ye göre faizler daha fazla düşmüş ve enflasyonla paralellik göstermiştir. Faizlerin daha çok düşmesi şüphesiz Arjantin ekonomisinin krizden çıkışının ve kırılganlık riskinin azaltılmasını hızlandırmıştır. 2002 yılında %25,9 olan piyasa faizleri 2006 yılında 7,2 gerilemiştir (Caprio, Hanson, Litan, 2005). Uygulanan dalgalı kur politikası ile Türkiye fiyat istikrarında başarı göstermiştir. Fakat faizlerin henüz optimal seviyeye düşmemesi ve özelleştirme gelirlerine rağmen faizlerin hareketsizliği Türkiye'yi endişelendirmektedir. Arjantin ise fiyat istikrarı sağlanması için hem enflasyonu düşürmede hem de faizlerin makul bir seviye imesinde başarılı sonuçlar elde etmiştir. Her iki ülkenin uluslararası dalgalamalara karşı eski kırılganlıklarını gidermeleri önemli bir gelişme olarak değerlendirilmelidir. Son yaşanan Mayıs 2006 uluslararası dalgalamalardan ve Amerika subprime mortgage krizinden çok etkilenmemeleri her iki ülkenin kırılganlıklarının azaldığının göstergesidir.

4.3. Cari Açık (Current Account Deficit)

Arjantin ve Türkiye ekonomisinin kriz öncesinde ki en kritik konusu cari dengede sürekli açıklar vermeleri olmuştur. Türkiye ve

Arjantin ekonomilerinde krizden sonraki dönemlerde zıt bir cari denge oluşmuştur. Türkiye her yıl sürekli artan bir cari açık; Arjantin ise her yıl fazla veren bir cari dengeye sahiptir. Bu dönemde Türkiye'nin cari açıklarının fazla artmasında en yüksek pay sahibi ihracatın hızından daha hızlı artan ithalat olmuştur. Arjantin serbest kur rejimi Türkiye gibi aksi tesir yapmamıştır. En azından cari dengede Arjantin ve diğer Latin ülkelerin çoğu fazlalık vererek yabancı döviz rezervlerini artmışlar; hatta Arjantin cari fazla ile elde ettiği rezervleri ile IMF'ye olan borçlarının tamamını 2006 yılı başlarında kapatmıştır. 2006 yılında IMF'ye olan borçların ödenmesinden sonra Arjantin'in ödemeler bilançosunda tek açık verdiği hesap sermaye hesabı olmuştur. Diğer yıllarda dış ticaret fazlalığından dolayı cari dengede sürekli fazlalık vermeyi başaran Arjantin'in döviz rezervleri 30 milyar dolara kadar çıkmıştır.

Tablo 6. Ödemeler bilançosu özeti ve döviz rezervleri: Arjantin, Türkiye

Table 6. Summary of balance of payments and foreign exchange reserve: Argentina and Turkey

Yıl	ARJANTİN				TÜRKİYE				
	Cari Den./ GSYİH (%)	Doğrudan Yabancı Sermaye Girişi (Milyon \$)	Portföy (Milyon \$)	Döviz Rezervi (Milyon \$)	Cari Denge/ GSYİH (%)	Doğrudan Yabancı Sermaye Girişi (Milyon \$)	Portföy (Milyon \$)	Döviz Rezerv (Milyon \$)	Cari Açık/ Döv. Rezervi (%)
2002	8,69	2776,04	-4640,3	10395,10	-0,90	962	-593	26884	5,66
2003	6,28	878,23	-7758,1	13144,80	-3,10	1253	2465	33793	23,78
2004	2,09	3448,71	-9415,6	18007,50	-4,86	2024	8023	35480	43,97
2005	3,10	3954,14	-670,5	22742,00	-6,22	8723	13437	50402	44,85
2006	3,71	2721,22	6449,4	30420,90	-8,02	19136	7373	60710	53,98

Kaynak: IMF Balance of Payment Statistic Data Base

Türkiye ve Arjantin 2002 yılından sonra birçok makro ekonomik göstergelerde farklılıklar göstermiştir. Bu nokta da Arjantin ekonomisinin 2002 yılında cari dengede fazlalık vermesi diğer yatırım kanallarını da etkilemiştir. Özellikle cari işlemler dengesi fazlalığı veren ülkeler başka ülkelerin tasarruflarına ihtiyaçları azalır (Eğilmez, 2005). Böylece reel faizlerde gözle görünür düşüşler yaşanır. Arjantin cari fazla vererek reel faizlerde önemli düşüşler göstermiştir. Bunun yanında Arjantin portföy yatırımlarında piyasa faizlerinin düşük olduğu dönemde net eksi olmuştur. 2006 yılında faizler %7,2 yükselmiş ve portföy yatırımları net artı olarak 6,4 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Kriz sonrası doğrudan yabancı yatırım yönüyle ile Arjantin vasat bir performans sergilemiştir. Döviz rezervlerinde ise ciddi artışlar olmuş ve 2006 yılında 30 milyar dolarlık rezerve ulaşmıştır.

Türkiye ise cari açıkların kriz sonrasında da her yıl artması cari açığın GSYİH'ye oranını yükseltmiştir. 2002 yılında bu oran %0,9 gerçekleşirken 2006'da %8,02 seviyesine ulaşmıştır. Söz konusu dönemde cari açıklarının GSYİH oranına göre büyümesi, Mayıs 2006 finansal dalgalanmasında en çok Türkiye'yi etkilemiştir. Kriz sonrası uygulanan GEGP cari denge konusunda yeterince başarılı olamamıştır. Cari denge açıklarının finansmanı ve yabancıların tasarruflarını çekmek için yüksek faiz ve düşük enflasyon uygulamasına gidilmiştir. Portföy yatırımlarının her yıl artması ve 2005 yılında 13 milyar dolara seviyelerine gelmesi Türkiye'nin kısa dönemde önemli finansman

sağlamıştır. 2006'da ise portföy yatırımları uluslararası dalgalanma etkisiyle 7 milyar dolara gerilemiştir. Söz konusu dönemde Türkiye doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında önemli ölçüde artışlar meydana gelmiştir. 2002 yılında 0,96 milyar dolar olan doğrudan yabancı yatırım 2006 yılında 20 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. Burada en önemli etken, 2006 yılında yapılan özelleştirmeler kanalıyla gelen yabancı yatırımcılardır. Türkiye finansal hesaplarındaki hareketlilik rezerv miktarına da yansımış ve 2002 yılında 26,8 milyar dolar olan döviz rezervi, 2006 yılında 60 milyar dolara çıkmıştır. Türkiye'nin diğer önemli gelişmesi de cari açığın döviz rezervlerine oranı 2002 yılında %5,66 iken 2006 yılında %53,98 olmasıdır. Yani Türkiye 2006 yılında elindeki dövizin yarısı ile cari açıklarını finanse edebilecek duruma gelmiştir. Netice itibarıyla, Türkiye 2001 sonrası geçtiği GEGP ile enflasyon konusunda başarılı sonuçlar elde etmiştir. Fakat bu mücadelede faizler, işsizlik oranının yüksekliğine kalıcı bir etki yapamamıştır. Bilakis dışa bağımlılığın artması ve yüksek cari açık ile ekonomik yapı tehlikeye girmiştir. Arjantin ise Türkiye'nin aksine kriz sonrası krizden çıkış için uygulanan politikalar da ciddi başarılar elde etmiştir.

4.4. Kamu Maliyesi (Public Finance)

1990-2001 yılları arasında Türkiye ve Arjantin ekonomisinin kırılmalılığının artmasının sebeplerinden biriside kamu maliyesinin disiplinsiz olmasıdır. Arjantin ekonomisinin eyaletlerin kontrolsüz harcamalarından dolayı sürekli transfer giderleri yapılmış ve bu da kamu maliyesinin disiplinini bozmuştur. 2003 Eylül ayında eyaletler ile birlikte kamu reform uygulamalarına geçilmiş ve 2004 Mart itibarıyla de bu reformların temel yapısı üzerinde anlaşmaya varılmıştır. Ağustos 2004 Finansal Sorumluluk Kanunu kongre tarafından kabul edilmiş ve bu kanuna göre mali verimliliğin artırılması ve eyalet harcamalarına kısıtlama getirilmiştir. Bu reform süreci içerisinde vergi düzenlemeleri de yapılmıştır. Vergi reformunun en önemli ayağı gelir vergi tabanının genişletilmesi olmuştur. Ayrıca bazı vergi kalemleri üzerinde vergi artışları da yapılmıştır. Bunun yanında kamu reformunun diğer önemli noktası da sosyal güvenlik reformu olmuştur. Sosyal güvenlik reformunun daha etkin ve verimli bir yapıya kavuşturulması için yasal düzenlemeler getirilmiştir (Oxford Analytica, 2006). Türkiye ise kriz sonrası ortaya koyduğu Güçlü Ekonomiye Geçiş Programında kamu maliyesinde disiplin sağlanması, vergi ve sosyal güvenlik reformlarının yapılması gibi bir dizi yasal tedbirlerin alınması yönünde kararlar alınmıştır. GEGP'nin öngördüğü mali politika Ortodoks mali politika yönünde olmuş, kamu harcamalarının daraltılmasıyla daraltıcı bir politika uygulanmıştır. 2002 yılında Acil Eylem Planı ile de mali alanda bir dizi reformlar yapılmıştır. Mali yıl kaldırılarak, vergi affı getirilmiş, vergi tabanı yaygınlaştırılmış ve özelleştirme kapsamına alınan birçok kurum özelleştirilerek kısa vadede bütçeye ayrı bir finansman kaynağı oluşturulmuştur. Türkiye söz konusu dönemde faiz dışı fazla hedeflemesine gitmiş bütçe giderlerinin büyük kısmını faizlere harcamıştır (Şimşek, 2007).

Arjantin ve Türkiye kriz sonrası ciddi harcama daraltıcı politikalar uygulayarak mali disiplinde iyi bir performans sergilemişlerdir. Türkiye özelleştirmeden elde ettiği gelirlerle bütçe dengesindeki açıklarını kısa dönemde azaltabilmiş ve bütçe açıklarının GSMH'ya oranı 2002'de %15 olurken, 2006 yılında bu oran %1'e kadar gerilemiştir. Arjantin ise kontrolsüz harcama yapan eyalet harcamalarını disiplin altına almış ve kamu maliyesindeki disiplin para piyasalarında da olumlu algılanarak, faizlerin ve enflasyonun düşmesinde önemli rol oynamıştır (Caprio, Hanson, Litan, 2005).

4.5. Borçlar (Debts)

Türkiye ve Arjantin kriz sonrasında istikrarı sağlamak ve uluslararası güveni yeniden sağlamak için bir dizi programlar ve bu programlar kapsamında bir dizi reformlar uygulanmıştır. Aslında uygulanan reformlar aynı hedefe kilitlense de her iki ülkede aynı sonuçlar elde edememiştir. Borçlar konusunda da her iki ülke kriz sonrasında farklı durum sergilemiştir. Arjantin dış borçlarını önemli derecede azaltırken Türkiye ise dış borç stokunu devamlı artırmıştır.

Arjantin 2003 yılında borçların ödenmesinde yeniden yapılandırmaya gitmiş ve cari işlemler dengesinde fazla vermiş ayrıca faizlerin gerilemesiyle birlikte borçlarının büyük bir bölümünü düşürmüştür (Oxford Analytica, 2006). Türkiye ise kamu finansmanında ve cari açık finansmanında sürekli borçlanmak zorunda kalmış ve yerel paranın hem reel hem de nominal bazda değerlenmesiyle dış borçlanmasını artırmıştır. Türkiye ayrıca borç yapısını değiştirmiş kısa vadeli borçlanmadan uzun vadeli borçlanmaya geçerek borç vadelerini uzatabilmiştir (TCMB, 2002).

Tablo 7. Dış borç oranları: Arjantin ve Türkiye
(Table 7. Foreign debt rates: Argentina and Turkey)

Ülke	Yıl	Dış Borçlar (Milyon \$)	Dış Borç/ GSYİH (%)	Rezerv/ Dış Borç (%)	İhracat/ Dış Borç (%)	Cari Fazla/ Dış borç (%)
Arjantin	2003	165	130,23	8,56	5,6	4,93
	2004	170	114,55	11,5	5	1,89
	2005	113	62,66	24,67	2,8	5,04
	2006	109	51,7	32,7	2,3	7,43
						İç borçlar (Milyon YTL)
Türkiye	2003	144	55,64	23,47	32,34	201,39
	2004	161	50,11	22,04	38,31	233,86
	2005	169	46,48	29,82	42,56	257,53
	2006	208	50,89	29,19	39,38	267,26

Kaynak: IMF Balance of Payment Statistic Data Base, Hazine Müsteşarlığı

Arjantin 2003 ile 2006 yılları arasında borç oranlarında ekonomik anlamda en sağlıklı gelişmeyi gösterebilmiştir. 2003 yılında 163 milyar dolara ulaşan dış borcunu 2006 yılında 109 milyar dolara indirmiştir. Türkiye ise 2003'te 144 milyar dolar olan dış borcunu 2006'da 208 milyar dolara yükseltmiştir. Her iki ülkede de borç yükü yaklaşık %50'li seviyelerine düşmüştür. Rezervlerin dış borcu karşılama oranı ise Arjantin'de 2006'da %32,7 olurken, Türkiye'de ise %29,19'dur. Bu oran söz konusu yıllarda iki ülkede de artan bir trend göstermiştir.

İhracatın dış borca oranı Arjantin'de çok düşük kalırken Türkiye'de ise ortalama %35 seviyelerinde gerçekleşmiştir. Fakat hem dış ticarete hem de cari işlemler dengesinde fazlalık veren Arjantin'in cari fazla oranı 2006 yılında %7,43'tür. Her yıl cari açık veren Türkiye ise iç borç stokunda ciddi artışlar yaşaması Türkiye'nin krizden çıkış için uyguladığı ekonomik programların yeterince verimli ve etkin olmadığını göstermektedir. Türkiye'de özellikle 2004 sonrasında özel kesim dış borçlanması artmış kamu kesiminde 2005 yılında dış borçlanma düşerek iç piyasadan borçlanma oranını artırmıştır. Sonuç olarak, Arjantin kriz sonrası uyguladığı ekonomik program ve politikalarında hem borç hem de kamu maliyesi konusunda

Türkiye'den daha başarılıdır. Bu başarıda şüphesiz etkin para ve dış ticaret politikalarının etkisi büyüktür.

5. SONUÇLAR VE TARTIŞMA (CONCLUSIONS AND DISCUSSION)

1990'lı yıllarda gelişmekte olan ülkelerin kapalı ekonomiden daha liberal ekonomiye geçişleri beklendiği gibi kolay olmamış ve beklendiği gibi kısa zamanda büyük refah artışları sağlanamamıştır. Söz konusu dönemler ekonomik krizlerin en sık yaşandığı yıllardır. Türkiye ve Arjantin gelişmekte olan ülkeler sınıfından kriz tecrübeleri ile hem zamansal olarak hem de deneyim olarak farklı özelliklerinden daha çok benzer yönleriyle ortaya çıkmıştır. Araştırmanın genel çerçevesi değerlendirdiğimizde şu sonuçlara ulaşabiliriz;

- Türkiye ve Arjantin kriz öncesi bankacılık sektöründe ve finans piyasalarında farklılıklara sahiptir. Türkiye'nin 2001 sonrasında bankacılık alanında yaptığı değişimi Arjantin 1991-2000 yıllarında yapmıştır. Bu dönemde bankacılık reformunu uygulayan Arjantin yinede krizden kurtulamamıştır.
- Arjantin 2001 ekonomik krizinde 1994 yılı Meksika ve 1999 yılında Brezilya krizlerinin etkisi vardır. İki ülkenin Arjantin ticaret hacminde büyük paya sahip olması krizin tetikleyicisi olmuştur. Türkiye'de ise 1994 krizi, 1998 Rusya ve Asya krizleri, 1999 yılında Ağustos Depremi ve 2000 yılında yaşanan Bankacılık krizi 2001 krizinin tetikleyicisidir.
- Kriz öncesi Türkiye ve Arjantin uyguladığı gevşek maliye politikası ve uluslararası ekonomik konjonktüre uygun para politikası geliştirememiş; ve bu durum ise para piyasalarında ki kırılganlığı artırmıştır.
- İki ülkede cari açıkların artması ve uygulanan kur rejiminin esnekliğinin az olması sonucunda ülke döviz rezervleri hızla erimiş ve reel faizlerin artmasına engel olunamamıştır. Hem bütçe hem de cari açıkların finansmanında ülke borçları ciddi derecede artmış ve uluslararası piyasada ülke riskini yükselmiştir. Özellikle Arjantin, Türkiye'ye göre daha güçlü ekonomiye sahipken ekonomisinde kriz yaşamasının en önemli etkeni (daha önce moratoryum ilan ettiği için) ülke risk priminin yüksek olmasıdır.
- İki ülkede kriz öncesi ekonomik yapı ve siyasi yönetim (yolsuzluk, siyasi istikrar...) küreselleşen sermayeye karşı yeterince güven verememiş, bundan dolayı yüksek faiz uygulamak zorunda kalarak "Borç Tuzağı" içine girmişlerdir. Ülkelerde yatırım risklerinin yükselmesi sonucu sıcak para piyasadandan çekilerek ülkeleri borçlarını ödeyemez hale getirmiş ve %200'e varan devalüasyon, yüksek enflasyon ve aşırı yüksek faizler ile kriz kaçınılmaz olmuştur.
- Kriz sonrası iki ülkede temel amaç olarak kamu harcamalarının daraltılması ve fiyat istikrarı üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu bağlamda, iki ülkede dalgalı kur politikasına geçilmiştir. Krizden çıkış için uygulanan bu programlar kısa dönemde Türkiye ve Arjantin'de ekonomik göstergeleri olumlu etkilemiştir. İki ülkede ekonomik büyüme trendine girmiş, dış ticaret hacimlerini artırabilmişler ve enflasyonu tek haneli rakamlara çekebilmişlerdir. Fakat uzun dönemde Arjantin cari fazla vererek borçlarını ve reel faizleri düşürürken Türkiye her yıl ortalama % 5 büyümesine rağmen işsizlik oranını düşürememiş, dış ticaret ve cari açık sürekli yükselmiş ve reel faizlerde gerekli düşüş sağlamamıştır.

- Türkiye kriz sonrasında yaptığı özelleştirme ve kamu harcamalarında gösterdiği ciddi duruş ile yabancı sermayeyi çekmeyi başarabilmiştir. Fakat yabancı sermayenin doğrudan üretim amaçlı yatırımları sınırlı kalmış daha çok bankacılık alanında veya portföy yatırım tercihleri konusunda etkili olmuştur. Arjantin ise kriz öncesinde kamu maliyesinde yaptığı hataları kriz sonrasında yapmayarak, eyalet bütçelerine yapılan transfer harcamalarında kısıtlamalar uygulamış veya belli kriterlerle kamu harcamalarında önemli tasarruflar sağlamıştır.
- Türkiye'nin kriz sonrasında Arjantin'e göre daha düşük performans göstermesinde dalgalı kur rejimi, yerel paranın değerlenmesi ile dış ticarete beklenen gelişmeyi sağlayamaması ve ithalata dayalı üretim ile büyümenin getirdiği olumsuzlukları aşamamasından kaynaklanmıştır. Bu durum Türkiye'de borçlanma ihtiyacını yükselterek ve reel faizlerin düşmemesini de etkilemiştir.

KAYNAKÇA (REFERENCES)

- Akyazı, H., (1999). Para Kurulu Ve Türkiye'de Uygulanabilirliği Üzerine Bir Araştırma. Türkiye Bankalar Birliği Yayınları, Yayın No:214.
- Argentina Ministry Of Economy, "National Bureau of Tax Research and Analysis" www.mecon.gov.ar
- Arjantin Merkez Bankası, (2005). "Temel Ekonomik Göstergeler" www.bcra.gov.ar, 2005
- Caprio, G., Hanson, J., and Litan, R., (2005). "Financial Crises:Lessons from the Past,Preparation for the Future", Washington: The Brookings Institution.
- Celasun, M., (2007). "2001 Krizi, Öncesi ve Sonrası: Makroekonomik ve Mali Bir Değerlendirme", Erişim: Eylül, 2007, www.econ.utah.edu/~ehrbbar/erc2002/pdf/i053.pdf, 2001
- Damill, M., Frenkel, R., and Maurizio, R., (2002). "Argentina: A Decade Of Currency Board", International Labour Office Geneva . Employment Paper: 2002/42, 2002
- De La Torre, A., (2002). YEYATİ, Eduardo Levy. SCHMUKLERS, Sergio. "Argentina's Financial Crisis: Floating Money, Sinking Banking", Erişim: Ocak, 2007,Markets: The Argentina Crisis, www.nber.org/crisis/argentina_bg.html.
- Devlet Planlama Teşkilatı, (2006). Uluslararası Ekonomik Göstergeler. Ankara. 2006
- Doğan, Ç., (2005). Fiyat İstikrarı Sorunsalı: Merkez Bankası Eksenli Çözüm Stratejileri. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2005
- Egeli, H., (2000). "Gelişmekte Olan Ülkelerde Bütçe Açıkları" Erişim: Ağustos, 2007, www.canaktan.org/ekonomi/kamu_maliyesi/maliye-genel/diger-yazilar/egeli-gelismekte-olan-butce.pdf, 2000
- Eğilmez, M., (2005). KUMCU, Ercan; Ekonomi Politikası. İstanbul: Om Yayınları, 2005
- Erdömez, P., (2000). "Finansal Yeniden Yapılandırma Programı", Bankacılar Dergisi, Sayı 41, 9-20. 2002
- Feldstein, M., (2002). "Economic and Financial Crises in Emerging Market Economies", Chicago: University of Chicago Press. 2002
- Gerni, C., Emsen, S. ve Değer, K., (2005). " Erken Uyarı Sistemleri Yoluyla Türkiye'deki Ekonomik Krizlerin Analizi"

- İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri Ve İstatistik Dergisi, Ekonometri ve İstatistik, Sayı:2 2005- 11-29.
- Hanke, S., (2007). "Argentina Is No Turkey" Cato Journal, Erişim: Ocak, 2007, http://www.cato.org/pub_display.php?pub_id=4350., 2001
 - IMF, (1998). Balance of Payment Statistic Data Base. www.imf.org
 - IMF, "Argentina: Recent Economic Development. Report" No: 98/38. www.imf.org,
 - IMF, (2000). "Annual Report", Washington DC. www.imf.org,
 - IMF, (2004). "Argentina: Selected Issues and Statistical Annex", Report No: 00/160 Erişim: Ağustos 2007, <http://www.imf.org>.
 - IMF, (2000). "Staff Country Report, Turkey: Selected Issues and Statistical Appendix", No. 00/14. Washington DC.,
 - Irwing, G., (2007). "Currency Boards And Currency Crises", Oxford University. Erişim: Ağustos, 2007, [http://www.rgemonitor.com/asiacri2.pdf.](http://www.rgemonitor.com/asiacri2.pdf), 2001
 - Kaya, Y., (2001). "Bankacılık Sektöründe Yeniden Yapılandırma: Arjantin Örneği", MSPD Çalışma Raporları 2001/2. Ankara: BDDK Mali Sektörler Politikalar Dairesi., 2001
 - Kazgan, G., (2007). "1990 sonrası yıllarda Türkiye'de Krizler ve İşsizlik; Çalışanlar ve Sosyal Güvenlikleri için Çözümler Açısından bir İrdeleme", 17-18 Mayıs 2002 İstanbul, Galatasaray Üniversitesi. Erişim: Ağustos, 2007, [kazgan.bilgi.edu.tr/docs/1990_sonrasi_yillarda_Turkiye.doc.](http://kazgan.bilgi.edu.tr/docs/1990_sonrasi_yillarda_Turkiye.doc), 2002
 - Mussa, M., (2003). Arjantin ve IMF. İstanbul: Yeni Hayat., 2003
 - Oxford Analytica, (2006). "Argentina Country Report", Erişim: Kasım, 2007, [www.calpers.ca.gov/.../assets/equities/international/permmissible-2007/argentina-fiscal-report-2006.pdf.](http://www.calpers.ca.gov/.../assets/equities/international/permmissible-2007/argentina-fiscal-report-2006.pdf), 2006
 - Pou, P., (2003). "Argentina's Structural Reforms of the 1990s", Erişim: Kasım 2003. Finance and Development, 37. [www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2000/03/pou.htm.](http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2000/03/pou.htm), 2000
 - Şimşek, A., (2007). "Türkiye'de 2000 Sonrasında Uygulanan İstikrar Programlarının Kamu Maliyesine Etkileri", Finans Politik & Ekonomik Yorumlar, Cilt: 44 Sayı:512, 52-68, 2007
 - TCMB, (2007). "Küreselleşmenin Türkiye Ekonomisine Etkisi", Erişim: Eylül, 2007, www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/kitaplar/kuresel.pdf
 - Turan, Z., (2007). "Türkiye Ekonomisinde Kasım 2000 - Şubat 2001 Krizleri", TUHİS. Erişim: Eylül, 2007, www.tuhis.org.tr/dergi/agustos2005/makalezturan.pdf , 2005
 - Türkiye Bankalar Birliği, (2007). "Son Dönemde Bankacılık Alanında Gerçekleştirilen Yasal ve Düzenleyici Değişiklikler 1999-2001", Türkiye Bankalar Birliği Bankacılık ve Araştırma Grubu. Erişim: Eylül, 2007, www.tbb.org.tr/turkce/dergi/dergi39/Duzenleme.doc, 2001
 - Türkiye Bankalar Birliği, (2007). "Türk Bankacılık Sektörü", 5-9 Mayıs 2004 tarihlerinde İzmir'de düzenlenen 2004 Türkiye İktisat Kongresi. Erişim: Ekim, 2007, [www.tbb.org.tr/turkce/duyurular/tbb/bankacilik%20sektoru%20rapor_u.pdf.](http://www.tbb.org.tr/turkce/duyurular/tbb/bankacilik%20sektoru%20rapor_u.pdf), 2004.
 - Türkiye İstatistik Kurumu, (2006). İstatistik Göstergeler 1923-2005. Ankara: TÜİK Matbaası.

- Yeldan, E., (2005). "2005'e Girerken Cari Açık Sorunu", Erişim: Temmuz, 2007, www.bilkent.edu.tr/~yeldane/Yeldan06_5Ocak05.pdf., 2005
- Yentürk, N., (2003). *Körlerin Yürüyüşü: Türkiye Ekonomisi ve 1990 Sonrası Krizler*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.